

ONMAK FİİLİ ÜZERİNE*
On The Subject of The Verb *Onmak*

Tuncay BÖLER**

ÖZ

Fiiller yönünden oldukça zengin bir dil olan Türkçe, yapısı itibarıyla fiillerden birçok yeni sözcük türetmeyi mümkün kılmaktadır. Bu durum yüzlerce yeni sözcüğün türetilmesine imkân sağlamışken, belki yabancı dillerin de etkisiyle bu fiillerden bazıları tarihî dönemler içerisinde yok olup gitmiş, bazıları ise günümüze ulaşmış olsa da artık unutulmaya yüz tutmuştur.

Unutulmaya yüz tutmuş fiillerimizden biri de *onmak*'tır. Bu yazıda *onmak* fiili ve bu fiilin türevlerinden bahsedilmiş; fiilin tarihî metinler, Anadolu ağızları, atasözleri, diğer lehçeler, halk şiiri ve Türkiye Türkçesindeki durumu ortaya konmuştur. Ardından *onmak*'tan türetilmiş sözcüklerden günümüze ulaşmayanları verilerek bunların *Türkçe Sözlük*'e alınmasının sözlüğe bir katkı olabileceği üzerinde durulmuştur. Dilimizin zenginliğini koruyabilmesinin bu türden unutulmaya yüz tutmuş fiillerin yaygınlaştırılmasıyla mümkün olacağı vurgulanmış, bu noktada konuyla ilgili araştırmacılara, şair ve yazarlara görev düştüğü ifade edilerek yazıya son verilmiştir.

Anahtar sözcükler: klasik dil, yeniden canlandırılan sözcükler, Türkçe Sözlük.

ABSTRACT

Turkish, which is fairly a rich language in regard to verbs, enables to form many new words from the verbs due to their structure. Although this case enabled to form hundreds of new words, some of these words disappeared throughout the historical periods, some of them have come up to the present with the influence of the foreign languages, perhaps.

One of these verbs that is almost forgotten is *onmak*. In this article, the verb *onmak* and its derivatives are mentioned. The position of the verb in historical writing, Anatolian accents, in proverbs, dialects, in folk poems and in Turkish language of Turkey are put forward. Then, the words derived from *onmak* and which are not available in our present language are given in this study. And it is mentioned that by putting these words into Turkish language will be a contribution to the dictionary. It is pointed out that maintaining the richness of our language will be possible by preserving and

* Bu makale, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu'nda (25-27 Nisan 2007) bildiri olarak sunulmuştur.

** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

using these kinds of verbs that are almost forgotten. Finally, this article was completed pointing out that researchers related with this subject, poets and writers should accurately do their duties on this matter .

Key words: classic language, the words which are revived again, Turkish Dictionary

Cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle 1932’de o zamanki adıyla Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasından sonra, dili arılaştırma çalışmaları içinde tarihî metinler gündeme gelmiş; Batıların tutumu örnek alınarak Uygurcanın klasik dil olarak alınması fikri doğmuştur. Bu fikir çerçevesinde bazı eski sözcükler hatırlanmaya başlanmış ve Ahmet Caferoğlu’nun *Uygurca Sözlük*’ü daha sonraki çalışmalarda kaynak olarak alınmıştır. Bu arada Tatarca da klasik dil olarak takdim edilmiş, o yıllarda Atatürk’ün çevresinde bulunan Tatar Türklerinden Sadri Maksudi Arsal, Abdullah Battal Taymas gibi bilginler birtakım sözcük ve ek önerilerinde bulunmuşlardır. *Egemenlik*, *ege* ve *-tay* eki o yılların hatıralarını yansıtır.

Klasik Türk dillerine ait birçok sözcük, yüzyıllarca konuşma ve yazı dilinde çok yaygın olarak kullanılıp Eski Anadolu Türkçesinin giderek Osmanlıcaya dönüştüğü 17. yüzyıldan itibaren kullanılıştan düşmüştür. Bu gerçek, kimi yazar ve aydınlarımızca gereğince araştırılmadığından, daha önce kullanılıp sonraları unutulmuş böyle sözcükler “yapma sözcük” sanılmıştır. (Dilçin 1974: 100)

Cumhuriyet döneminde yeniden gündeme getirilen sözcüklerden özellikle fiillerin -yeni sözcükler türetmeye son derece müsait oldukları içindilde yaşatılmaları birinci koşul olarak görülmüş *abartmak* (mübalağa etmek), *arıtmak* (temizlemek), *buyurmak* (emretmek), *yanmak* (dönmek), *öykünmek* (benzemek), *onamak* (muvafık bulmak), *yitmek* (kaybolmak), *yasamak* (kanun koymak, eski anlamı tanzim etmek), *gönenmek* (refaha kavuşmak) gibi pek çok fiil yeniden hatırlanmıştır. İşte, o dönemde yeniden hatırlanan fiillerden biri de *onmak*’tır.¹

Onmak, *Türkçe Sözlük*’te daha iyi bir duruma girmek, salah bulmak; eksiki kalmayıp gönül ferahlığına ermek, mutlu olmak, mesut olmak; hastalıktan, dertten kurtulmak, şifa bulmak, felah bulmak, iflah olmak biçiminde anlamlandırılmıştır.² (TDK 2005: 1504)

¹ *Onmak*, nazal n ile «L»«E» biçiminde yazılmaktadır. Bildiride, transkripsiyonlu metinler ve diğer kaynaklardan yapılan kimi alıntılar dışında söz konusu nazal n gösterilmemiştir.

² Baktığımız diğer sözlüklerde fiilin tanımı şöyledir:

Fiilin sorunlu olan yanı, ilk ünlüsünün *o* mu yoksa *u* mu oluşu ile ilgilidir. Türk Dil Kurumunun 1944'te yayımlanan ilk sözlüğüne *onmak* biçiminde alınan fiilin burada tanımı verilmemiş, *unmak*'a gönderme yapılmıştır.³ *Kâmûs-ı Türki*'de ünlüleri özel işaretlerle gösteren Şemseddin Sami, *unmak*'ın *onmak* fiilinin galatı olduğunu yazmaktadır.

Bu genel açıklamalardan sonra *onmak* fiilinin türevleri⁴ üzerinde duralım:

ondurmak: Onmasını sağlamak, iyiye döndürmek. *Onu, ağına düşmüş bir av gibi ne öldürdü, ne ondurdu.* -S. Ayverdi. (TDK 2005: 1504)⁵

ongun: Çok verimli, bol, eksiksiz. *Malı ongun olanın adı angın olur.* - Atasözü; yarar duruma gelmiş, bayındır; mutlu; kutlu, uğurlu. (TDK 2005: 1504)⁶

onmak: 1. İyi olmak, geçmek, şifa veya iltiyam bulmak. 2. İslah olunmak, felah bulmak. (Sami 1989: 216); şifa bulmak, iyileşmek, felah bulmak, ıslah olmak, kurtulmak. (Timurtaş 1979: 118); iyi etmek, iyi olmak, salah kesp etmek. (Toparlı vd. 2004: 371); 1. Hastalıktan, dertten kurtulmak; daha iyi bir duruma girmek. 2. Eksiği kalmayıp gönül erincine ermek, mutlu olmak. *...beni onulmaz korkulara atıyordu.* -EÖ. (Püsküllüoğlu 1994: 336); 1. (*Os.* Salah bulmak) Daha iyi bir duruma girmek. 2. (*Os.* Mesut olmak) Mutlu olmak, eksiki kalmayıp gönül ferahlığına ermek. 3. (*Os.* Felah bulmak, iflah olmak, şifa bulmak) Hastalıktan, dertten kurtulmak. (Hançerlioğlu 1995: 368); 1. Daha iyi bir duruma girmek; *salâh bulmak. 2. Eksiki kalmayıp gönül ferahlığına ermek, mutlu olmak, mesut olmak. *Kavuşmamız kıyamete kalmasın. Seni benden ayıranlar onmasın.* Türkü. *Karac'oğlan der ki: ermediler mi? / Domurcuk güllerin dermediler mi? / Seni sevdiğine vermediler mi? / Eşinden ayrılan dilber onar mı? M. Cumbur, Karacaoğlan, Şiirler, 31.* 3. Hastalıktan, dertten kurtulmak, şifa bulmak; *felâh bulmak, iflah olmak. *Ey hemşeri! Sakın kesme; yaş ağaca balta vuran el onmaz.* M. E. Yurdakul. (MEB 1996: 2170); 1. İyileşmek, şifa bulmak, düzelmek. 2. Felah bulmak. 3. Saadete erişmek. (Doğan 2005: 1010)

³ Mehmet Doğan ve Ali Püsküllüoğlu, fiilin *unmak* biçimini de sözlüklerine almış, fakat *unmak* madde başında anlam vermeyerek okuyucuyu *onmak* maddesine göndermişlerdir. Hançerlioğlu ise, sözcüğümüzü hem *onmak* hem de *unmak* biçiminde sözlüğüne almış ve anlamlandırmıştır.

⁴ Fiilin *unmak* biçiminden türeyen kimi biçimleri de sözlüklere alınmıştır:

ungan: 1. Onmuş kişi. 2. Yürekli yiğit. (Hançerlioğlu 1995: 493)

ungun: 1. İm, belirt. 2. Sağlığı yerinde. *Bu yıl hiç ungun değilim.* (Hançerlioğlu 1995: 493)

unmadık: (*Os.* Dertli) Üzüntüsü olan. (Hançerlioğlu 1995: 493)

unulmak: Onulmak. (Hançerlioğlu 1995: 493)

unulmaz: Onulmaz, iyileşmez. (Doğan 2005: 1317)

⁵ **ondurmak:** Onmasını sağlamak, iyileştirmek. (Hançerlioğlu 1995: 368); onmak eylemini yaptırmak, onmasını sağlamak. (Püsküllüoğlu 1995: 1171); onmasını sağlamak, onmasına sebep olmak, iyileştirmek, düzeltmek, saadete erdirmek; terfih ettirmek. (Doğan 2005: 1010); 1. Onmasını sağlamak, iyiye döndürmek, düzeltmek, saadete erdirmek, mutlu kılmak. 2. Bir kişinin mutlu olmasını sağlamak. (MEB 1996: 2169); iyi etmek, şifa vermek, ıslah etmek (Toparlı vd. 2004: 371)

ongunluk: Ongun olma durumu, mutluluk, bolluk, bereket, feyiz, saadet. (TDK 2005: 1504)⁷

ongunsuz: Geleceği parlak olmayan kişi. (Hançerlioğlu 1995: 368)

onmadık: Talihi yaver gitmeyen, başı beladan kurtulmayan; bereketsiz. *Onmadık yılın yağmuru harman vakti yanar.* -Atasözü. (TDK 2005: 1504)⁸

onmaz: İyileşme olanağı⁹ bulunmayan. *Onmaz bir hastalık.* (Hançerlioğlu 1995: 368)¹⁰

onulmak: Onma işine konu olmak. *Bu deritten kolay kolay onulmaz.* (TDK 2005: 1505)¹¹

⁶ **ongun:** 1. Onmuş, erince ermiş (kimse). *Eski Türkler kutlu anlamına gelen ongun deyimini kullanırlardı.* -OH. 2. Uğur getirdiğine inanılan, uğurlu, kutlu. *Eski Türkler kutlu anlamına gelen ongun deyimini kullanırlardı.* -OH. 3. İlkel toplumlarda kutsal sayılan nesne, tapınca. *Ongun dizgeleri oluşum ilkelerinde...* -MY. (Püsküllüoğlu 1994: 336); 1. Çok verimli olan, bol: *Bu yıl ürünler ongundur.* 2. Yarar duruma gelmiş, bayındır: *Burası iyice ongun bir yer.* 3. Mutlu: *Ongun bir insan.* 4. Kutlu, uğurlu, beğenilen kişi. 5. Çok iyi, eksiksiz, tam: *Bu yıl işlerimiz ongun gidiyor.* 6. Bayrak. 7. Gelişmiş, gürbüz. 8. Kurtulmuş, onmuş. 9. (Os. Arma) Bir devletin, bir hanedanın ya da bir kentin simgesi olarak kabul edilmiş resim, harf ya da biçim. 10. (Os. Totem) İlkel toplumlarda topluluğun kendisinden türediği sanılarak kutsal sayılan hayvan, ağaç, rüzgâr vb. gibi herhangi bir doğal nesne ya da olay. (Hançerlioğlu 1995: 368); 1. Çok verimli olan, bereketli, bol. *Malı ongun olanın, adı angın olur.* İ.H. Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, 236. 2. Gelişmiş, refaha ulaşmış, yararlı hâle gelmiş, *mamur. 3. Mutlu, mesut. 4. Kutlu, mübarek. 5. İlkel kavimlerde kutsal sayılan hayvan, ağaç, rüzgâr vb., *totem. 6. Bir devlet, hanedan veya şehrin sembolü, arma. *Oğuzlarda her boyun kendisine mahsus bir damgası, bir ongun'u bir söyük'ü vardır.* Z. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 160. (MEB 1996: 2169); 1. Totem. 2. Mutlu. 3. Kutlu. 4. Verimli, bereketli. (Doğan 2005: 1010).

⁷ **ongunluk:** Saadet, mutluluk, bereket, feyiz. (Timurtaş 1979: 118); (Os. feyz, bereket, saadet) ongun olma durumu, mutluluk. (Hançerlioğlu 1995: 368); ongun olma hâli. *Unutmuştu tadını (...)* **ongunluğunu**, *baskısız, stressiz bir havayı soluman...* -MNÜ. (Püsküllüoğlu 1994: 336); ongun olma hâli; *bereket. mamuriyet, saadet, mübareklik. (MEB 1996: 2169)

⁸ **onmadık onmadık baş:** Uğursuz, lâ-yüflihûn takımı, onmadık hacı gibi. **onulmadık yara:** Deneş, akm, akam, maraz-ı mülazım. (Toparlı 2000: 292); 1. Beceriksiz. 2. Gelişmemiş. (Hançerlioğlu 1995: 368); 1. Tedavi kabul etmez, iyileşmez. 2. Talihsiz, çaresiz. *Her filiz içinde başka bir sızı / Bu nasıl onmadık alnyazısı.* S. Gökdemir, Ahmet Kutsi Tecer, 36. **onmadık baş:** Felaketten felakete uğrayan, kederli. (MEB 1996: 2170)

⁹ *Olanak yerine ihtimal veya olasılık kullanılmıyordu.*

¹⁰ **onmaz:** İyi olmaz, iyileşmez, şifa bulmaz. *Hasret ellerine seferin mi var? / Doğduğun yerlerden haberin mi var? / Rıza gibi onmaz kaderin mi var? / Ağladın mı bilmem sen de ben gibi.* R. Tevfik, M. Kaplan, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, 3. (MEB 1996: 2170)

¹¹ **onulmak:** Onmak eylemine konu olmak, iyileşmek. *Binlerce yılın hüznünü taşıyan bir ses, "Onulmayacak yara yoktur oğul!" diye kesti türkümü.* -VT. (Püsküllüoğlu 1994: 337); onmak eylemine konu olmak: *Bu hastalıktan onulmaz.* (Hançerlioğlu 1995: 368); iyileşmek, şifa bulmak, unulmak. (Doğan 2005: 1011)

onulmaz: (*Osm.* Şifa bulunmaz) İyileşmez. (Hançerlioğlu 1995: 368)¹²

onultmak: Hastalığı, yarayı sağaltmak, iyileştirmek. (Hançerlioğlu 1995: 368)

onum: Kötü bir durumdan kurtulma. (TDK 2005: 1505)

onuşmak: *hlk.* Düzelmek. (Hançerlioğlu 1995: 368)

Görüldüğü üzere, bugünkü sözlüklerde *onmak*'ın 11 türevinden bahsedilmektedir. Şimdi tarihî metinlerdeki duruma bakalım.

Tarihî Metinlerdeki Durum

Tarama Sözlüğü'nde genizsi ünsüzle gösterilen ve *oymak* [*oymağ*, *uymak*] biçiminde madde başı yapılan fiil, tam 51 tanıkla¹³ gösterilmiştir. (TDK 1996: 2994-2998) Bu tanıklardan en eski olanı Şeyyat Hamza'nın *Yusuf u Zeliha*'sı olup eserde iki yerde *onmak* geçmektedir:

Zeliha eydür bildür imdi Tanrı'na

Bütün ola bu sanem geri oya. (*Yuz. Şeyd. XIII, 30*) (TDK 1996: 2994)

Yusuf eydür sâkıye bilgil düşün

Hayr olusar oysar senin işin. (*Yuz. Şeyd. XIII, 43*) (TDK 1996: 2994)

G. Clauson etimoloji sözlüğünde *onmak*'ın anlamını “solmak, sararmak” olarak vermektedir. (Clauson 1972: 169) Fiil, *Kutadgu Bilig*'de dört yerde (3845, 4959, 1908, 5029) ve Codex Cumanicus'ta (Toparlı vd. 2003: 205) bu anlamda kullanılmıştır.

¹² **onulmaz:** Düzalmaz, iyileşmez, onarılmaz. ...mavi gözlerinde kederlerin en acısını, en **onulmazını** taşıyordu. -YK. (Püsküllüoğlu 1994: 337); iyileşmez; şifa bulmaz. *Bir aceb onulmaz derdim var idi. / Derde derman buldum elhamdülillah.* F. K. Timurtaş, Yunus Emre Divanı, 20. *Bir garibim adım sanım anılmaz / Yüreğimde yaram vardır onulmaz.* Derviş Himmet Büyük Türk Klâsikleri. 6. cilt, 02. *Yavı kıldım ben yoldaşı onulmaz bağrımın başı / Gözlerimin kanlı yaşı ırmağ olup çağlar mısın.* A. Gölpinarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf. 414. *Karac'oğlan der ki gidelim yâre / Yüreğime saldın onulmaz yâre.* M.N. Karaer, Karacaoğlan, 134. *Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaradan; / Bahseder gerçi duyanlar bir onulmaz yaradan; / Derler: İnsanda derin bir yaradır köksüzlük, / Budur âlemde hudutsuz ve hazin öksüzlük.* Y. K. Beyatlı, Kendi Gök Kubbeimiz. 45 (MEB 1996: 2170); onulması imkânsız, şifa bulmaz, iyileşmez, unulmaz. **Onulmadı gitti sinemin dâğı.** Gevherî. (Doğan 2005: 1011)

¹³ *Onmak*'ın türevleri olan sözcüklerin *Tarama Sözlüğü*'ndeki tanık sayıları şöyledir: *oçdurmak*, (*uçdurmak*): 1, *oymadık*, (*oymadığ*, *oymaduk*): 11, *oçulmak*: 36, *oçultmak*: 8. (TDK 1996)

Muharrem Ergin'in hazırladığı *Dede Korkut Kitabı*, Erzurumlu Darir'in *Kıssa-i Yusuf*'u ve Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî'nin *Münebbihü'r-Râkidîn*'inde de fiili görmekteyiz:

*Allah Allah dimeyinçe işler **oymaz**, kâdir Tanrı vermeyinçe er bayımaz.*
(Ergin 1997:73)

didiler kim girtü varalım aña

*yalvaralum bâşed işimüz **oña*** (Karahan 1994: 261)

*Dükeli halâyıka anuñ için kim bular halkuñ muğtedâsıdur bu halâyıkuñ **oymağı** ve azmağı bularuñ sebebiledür.* (Yavuzarslan 2002: 508)

Fiilin *onulmak* biçimi, *Altun Yaruk*'ta bir yerde geçmektedir:

*...tükemezken [künçing atl(i)g begning] kisisi **ongultı** öglenti [öglenü] birle ök ötrü inçe tip [tidi:::]* (Kaya 1994: 67)

Kaşgarlı *onulmak* fiilini, *Divanü Lûgat-it-Türk*'te *sökel **onğuldı*** (hasta düzeldi, iyi oldu) ve *iş **onğuldı*** (karışık iş düzeldi) tanıklarıyla vermektedir. (Atalay 1992b: 395)

Onulmak, Kıpçak dönemi eserlerinden *Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk* ve *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye*'de de yer almaktadır. (Toparlı vd. 2003: 205)

Daha birçok tarihî metinde *oñulmak* fiilinin kullanıldığını tespit ettik. Burada sadece birkaç örnek vermekle yetiniyoruz:

*orunç ol buzuğlı **oñgulmuş** işig*
orunç yig kıılır ol bütürmüş işig (s. 258)

könğül arzu birle kalı iglese
*tilek bulsa **oñglur** kemi belgülig* (s. 390)

yime ök kereklig sasa bu kişi
*anıñsız **oñgulmaz** tiriglik işi* (Arat 1979: 438)

*bağılığ otalap **oñgulmaz** ig ol*
birimdin bağıl elgi keç berklig ol¹⁴ (Arat 1992: 60)

¹⁴ Hasıslık ilaç ile iyileşmez bir hastalıktır;
Hasisin eli vermekten yana çok sıkıdır.

Firâkuñdan ne de yem kim şeb ü rûz

Onulmaz lāleniñ yüregi dāğı (Canpolat 1995: 121)

ihtimāl var ki bir kaç günde gèri onula acısı zaḥmeti def^c olına līkin söz oқи zaḥmına onulmağa imkân yok... (Yavuzarslan 2002: 204)

onulmaz bu derdüñ begüm yāresi

taḥammüldür ancaḥ anuñ çāresi (Özkan 1990: 149)

onlur süñtü vü kılıç zaḥmı çok

onulmağa dil zaḥmına çāre yok (Dilçin 1991: 166)

gözüim açıla onula göynügüm

bolay kim birezcük dirile ögüm (Dilçin 1991: 460)

yaşrun çıkardı nerseni / ol kefen soyuğucu onguldı sökellikdin / üyürdi anı / ... (Yüce 1993: 62)

sökellikdin üze kıptı, ongulu başladı sökellikdin / yadağ uruştular... (Yüce 1993: 73)

Eger kimerse sökel olsa oturup namāz başlasa andan iki rek^cat namāz oturup kılsa oluḥ sâ^cat içinde onulsa kalanın örtü turup kılmış gerek... (Akkuş 1995: 298)

Eger bir gişi tavara tağ ursa bellü olsun diyü veyā nesnesi ağırsa onulsun diyü revā olur. (Akkuş 1995: 395)

Fiilin *onmadık* biçimi, Hayretî Divanı'nda da yer almaktadır:

Ben bu bāzāruñ ne bāzurgānı ne bezzāziyam

Küy-ı ışkuñ onmaduḥ bir rind-i şāhid-bāziyam (Çavuşoğlu vd. 1981: 301)

Onmak fiilinin günümüz sözlüklerinde yer almayan ama *Tarama Sözlüğü*'nde geçen iki türevinden burada bahsedelim. Bunlardan ilki *onmadıklık*, diğeri ise *onağan*.¹⁵

¹⁵ 1934 yılında -o zamanki adıyla- Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından çıkarılan *Tarama Dergisi* (*Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları, Türkçeden Osmanlıcaya İndeks*)'nde bulunan fakat şu anda Türkiye Türkçesini hedef alan sözlüklerde ve *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan *onmak* fiiliyle ilgili sözcükler şunlardır:

ongan: Bahtiyar, mesut, razı.

ongu: Kâr.

onu: Felah, fevz, feyz.

Onmadıklık, uğursuzluk, iflahsızlık açıklamasıyla *Tarama Sözlüğü*'ne XVI. yüzyılın dil ve din bilginlerinden Ankaralı Pir Mehmet bin Yusuf'un *Terceman* adlı Arapçadan Türkçeye 3 ciltlik sözlüğünden alınmış olup fiilimize *Terceman*'da "en-mahusetü"nin açıklanması sırasında yer verilmiştir.(TDK 1996: 2994)

Onmadıklık neket, uğursuzluk anlamıyla Ahmet Vefik Paşa tarafından *Lehce-i Osmâni*'ye alınmıştır. (Toparlı 2000: 292) Yine *Lehçetü'l-Lügat*'te *onmadıklık* bulunmaktadır. (Kırkkılıç 1999: 504)

Onan, salah peyda eden anlamlarıyla *Tarama Sözlüğü*'nde yer alan *onğağan*'ın tanığı ise şöyledir:

Kendü fikrine uyanun işi onğağan olmaz. (Tazarru. XV, 175) (TDK 1996: 2983)

Fiilin *ondurmak* biçimi, Ignaz Kunos'un hazırladığı *Çağatayca-Osmanlıca Sözlük*'te *ondurmak*, dindirmek ve teskin etmek anlamlarıyla yer almaktadır. (Kunos 1902: 151)

Ağızlardaki Durum

Ahmet Caferoğlu, fiilin *uymak* biçiminde Niğde ağızında kullanıldığını yazmaktadır. (Caferoğlu 1994a: 260) Tokat ağızında *onmah* biçiminde karşımıza çıkan *onmak* (Caferoğlu 1994b: 255), Nevşehir ağızında da yaşamaktadır:

Başkasının ahını alan onmaz.

Onmayasica. (İlenme)

*Onuşmazsın inşallah.*¹⁶

Muğla Ağızları (Yrd. Doç. Dr. Ali Akar), *Afyon Merkez Ağızı* (Yrd. Doç. Dr. Erdoğan Boz), *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler* (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Buran), *Tunceli Yöresi Ağızlarından Derlemeler* (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Buran) ve *Urfa Ağızı* (Kemal Edip) adlı eserlerde *onmak* ve türevlerine rastlamadık.

onuk: Aziz.

onuldurmak: Şifa vermek, tedavi etmek.

onulur: Şifa bulur.

onuş: Bereket. (TDTC 1934: 1131-1132)

¹⁶http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_alphacontent&Itemid=83&alpha=o&sort=5&limit=10&limitstart=10 (10.02.2007)

Öte yandan, *Derleme Sözlüğü*'ne göre *onmak* fiili ve türevleri Anadolu ağızlarında aşağıdaki biçimlerde yer almaktadır:

oñdurmak [oñdurmag (II)] 1. Yetiştirmek, olgunlaştırmak (*İskilip-Çorum) 2. Yararlandırmak. (*İskilip-Çorum) 3. Çoğaltmak. (-Balıkesir) 4. Varlıklı ve mutlu etmek. (-Burdur; Bekilli *Çal-Denizli; *Bor –Niğde) [oñdurmag (II)] : (-Burdur) (TDK 1993a: 3283)

Ek-I olarak çıkarılan *Derleme Sözlüğü*'nde fiilin nazal n'si gösterilmemiş, ayrıca *oğultmak* ve *oñultmak* madde başlarında *ondurmak*'a gönderme yapılmıştır:

ondurmak (I) [oğultmak, oñultmak] Hastalığını iyileştirmek, geçirmek. (-Maraş) [oğultmak] : (-Çorum) [oñultmak] : (-Çorum) (TDK 1993b: 4614)

ondurmak (II) Varlıklı olmasına etken olmak, kalkındırmak: *Ali'yi ağası ondurdu.* (Küçük İsa *Zile-Tokat; -Çorum; *Bünyan-Kayseri; İncekum *Silifke-İçel) (TDK 1993b: 4614)

ongun (I) Çok iyi, eksiksiz, tam: *Bu sene işim ongun gidiyor.* (*Akseki-Antalya) (TDK 1993a: 3283)

ongun (II) Bayındır: *Burası epeyce ongun bir yer.* (-Denizli) (TDK 1993a: 3283)

ongun (III) Verimli, bol: *Bu sene ürünler ongundur.* (-Giresun) (TDK 1993a: 3283)¹⁷

ongun (VII) Gelişmiş, gürbüz. (*Bor-Niğde) (TDK 1993a: 3283)

oñgun (VIII) Kurtulmuş, onmuş. (*Düzce-Bolu) (TDK 1993a: 3283)

ongunsuz Geleceği parlak olmayan kimse. (Avutmuş *Şebinkarahisar-Giresun) (TDK 1993a: 3283)

onmadık 1. Beceriksiz. (*Bornova-İzmir). **2.** Gelişmemiş. (-Kastamonu) (TDK 1993a: 3283)

oñmadık İşi iyi gitmeyen. (-Çorum) (TDK 1993b: 4614)

oñmag (II) Bol, verimli olmak. (-Burdur) (TDK 1993a: 3283)

oñmak [oñmag (I)] 1. Rahata kavuşmak, mutlu olmak. (Yassıören *Senirkent-Isparta; Kelekçi *Acıpayam-Denizli; Sürez *Bozdoğan-Aydın;

Rumeli Göçmenleri *Düzce -Bolu; Peşman *Daday, Karabüzey *Araç - Kastamonu; Samsun.; Ezine-Amasya; Çilehane *Reşadiye-Tokat; *Görel-Giresun; -Trabzon; -Gaziantep; -Maraş; -Ankara; Emirışıklar *Akseki-Antalya çevresi; Kabaagaç *Fethiye-Muğla.) **[oñmag (I)]**: (-Burdur) **2.** Adam olmak (mecaz): *Onmak için usanmadan çalışmak lâzımdır.* (-Afyonkarahisar) **3.** Yetişmek, ermek. (-Burdur; -İzmir çevresi) (TDK 1993a: 3284)

onmayasın Mutlu olma anlamında ilenç. (Emirışıklar *Akseki-Antalya) (TDK 1993a: 3284)

onulmak 1. İyileşmek (yara için). (-Kütahya; *Söğüt-Bilecik; *Düzce-Bolu; Kozlu-Zonguldak; *Taşköprü-Kastamonu; *Kurşunlu-Çankırı; Boyabat-Sinop; *Merzifon-Amasya; -Maraş; -Edirne) **2.** Sıkıntıda olan kimse rahata kavuşmak. (*Düzce-Bolu) (TDK 1993a: 3284)

onulmaz İyi olmaz, ümitsiz. (*Kula-Manisa)

onultmak (I) 1. Yarayı iyileştirmek. (*Merzifon-Amasya; *Bor-Niğde) **2.** Hastayı iyileştirmek. (*Lâpseki-Çanakkale; *Bor-Niğde) (TDK 1993a: 3284)

oñumsuz 1. Geçmez, iyileşmez: *Yavrumun ölümü yüreğimde onumsuz yaralar açtı.* (*Bor-Nğ.) **2.** Gelişip serpilme yeteneği olmayan, durgun. (*Bor-Niğde) (TDK 1993a: 3284)

oñuşmag [oñuşmak (I)] Yara kapanmak. (-Burdur) **[oñuşmak (I)]**: (Uluğbey *Senirkent-Isparta) (TDK 1993a: 3284)

oñuşmak (I) 1. [-> **onuşmag**] z. Sağlığı düzelmek. (*Bor-Niğde) (TDK 1993a: 3284)

oñuşmak (II) 1. Gelişmek, büyümek. (*Bor-Niğde; *Ermenek-Konya) **2.** Yücelmek. (-Kırşehir) (TDK 1993a: 3284)

onuşmak (I) İşinde gelişmek, büyümek, varlıklı olmak. (-Çorum) (TDK 1993b: 4614)

oñuşmak (II) Yara iyileşmek. (-Çorum) (TDK 1993b: 4614)

unmak, uñmak Yara, hastalık iyileşmek. (*Susurluk-Balıkesir; -Malatya) (TDK 1993b: 4786)

Atasözlerindeki Durum

Atasözleri, bir milletin duygu ve düşüncelerinin tercümanı olan dil öğeleridir. Halkın zihninde önem taşıyan unsurların yansımalarını atasözlerinde

bulmak mümkündür. Yine bu dil öğelerinde yer alan sözcükler de milletimizin alışık olduğu, değer verdiği ve dolayısıyla kullandığı sözlerdir.

Bu düşüncelerle incelediğimiz Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri Sözlüğü*'nde fiilin ve türevlerinin bulunduğu atasözleri şöyledir:

- Allah'ın ondurmadığını peygamber sopa ile kovar.* (s. 139)
Bıçak yarası geçer (onulur), dil yarası geçmez (onulmaz). (s. 189)
El (bıçak) yarası onulur (geçer), dil yarası onulmaz (geçmez.) (s. 266)
Malı ongun olanın adı angın olur. (s. 386)
Onmadık (talihsiz) hacıyı deve üstünde (Arafat'ta) yılan sokar. (s. 401)
Onmadık yılın yağmuru harman vakti yağar. (s. 401) (Aksoy 1988)

Öte yandan, Mustafa Nihat Özön *Ata Sözleri* adlı kitabına fiili *unmak* biçiminde almıştır. Eserde *unmak* sözcüğü geçen atasözlerini aşağıda veriyoruz:

- Dertsiz deva unulmaz, devasız dert unulmaz.* (s. 92)
Dil yarası unulmaz. (s. 96)
El yarası unulur, dil yarası unulmaz. (s. 112)
Irz düşmanı unmaz. (s. 164)
Malı ongun¹⁸ olanın adı angın olur. (s. 220)
Öksüz güler mi gülerse unar mı. (s. 239)
Unma yitme kapımdan gitme. (s. 284)
Unmadık hacıyı Arafatta yılan sokar. (s. 284)
Unmadık hacıyı deve üstünde yılan sokar. (s. 284)
Yeler unmaz eve gelmez. (s. 300)
Yeler unmaz karnı doymaz. (s. 300) (Özön 1956)

Metin Yurtbaşı'nın *A Dictionary of Turkish Proverbs* adlı kitabında söz konusu fiil ve türevlerinin yer aldığı atasözleri şunlardır:

- Allah'ın ondurmadığını kul ondurmaz.* (s. 169)
Malı ongun olanın adı angın olur. (s. 381)
Onmadık babanın onmadık oğlu. (s. 331)
Ah alan onmaz. (s. 81)
Ana baba bedduasını alan onmaz. (s. 272) (Yurtbaşı 1993)

Lehçelerdeki Durum

Uygur metinlerinden olan *Altun Yaruk*'ta *onulmak* biçiminde karşımıza çıkan fiil, Türkçenin daha sonraki dönemlerinde, Uygur ve Kırgız Türkçelerinde de yer almaktadır. Uygur Türkçesinde *onmak*, başarılı olmak anlamındadır.

¹⁸ Bu sözcüğü Mustafa Nihat Özön'ün *ungun* biçiminde almaması ilgi çekicidir.

Uygurlar, başarılı oldum cümlesini, *oñdum* biçiminde ifade ederler. Yine Uygur Türkçesinde, *onmak*'ın türevlerinden başarısız, talihsiz anlamlarında *oñmıǵan* ve *oñmas* sözcükleri de kullanılmaktadır. (Kurban 1995: 296)

Fiil, Kırgız Türkçesinde *oñmak* (muvaffak olmak, yoluna konulmak; solmak, renk atmak) *oñgolmak* (düzelmek, yoluna konulmak) biçimlerinde kullanılmaktadır:

Kolǵo tüşkön koyondu koyo bergen oñgor bu? “Ele geçen tavşanı kaçırın kimseden bir hayır olur mu?”; *Astı oñbol!* “Asla iyilik yüzü görme!”; *Oorusunan cakşı oñgolup kaldı.* “Hastalıktan büsbütün iyileşti.”; *Cerinen ooǵan cük oñgolboyt.* “Yerinden oynamış olan yük artık düzelmez.”; *Intumak bolbol, iş oñgolbos.* “İttifak olmadan iş yürümez.” (Yudahin 1994: 592)

Türkçenin Batı kolundaki ve dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımlarından bahsettiğimiz *onmak*, gün görmek, yaşamak, davranmak, bir şeyle yetinmek, idare etmek ve geçinmek anlamlarıyla Türkmen Türkçesinde de görülmektedir: *Biz sıgırsız oñup bileris, emma erkeksiz oñup bilmeris.* “Biz sıgırsız yaşayabiliriz ama erkeksiz yaşayamayız.”; *yüz manat bilen oñmak*, “yüz manatla idare etmek”; *kömekçisiz oñmak* “yardımcısız yapabilmek”. (Tekin vd. 1995: 488)

Onmak'ın Türkmen Türkçesindeki kullanımına Mehmet Kara'nın *Türkmençe* adlı kitabında yer alan şu cümleyi de örnek olarak verelim: *Gadum zamaanlarda buǵday yabaanı gööǵeren eken. Aadamlar bolsa süyt, gatık, et ve göök önüm iyip oñupdırlar.* (Kara 2001: 110)

Hamza Zülfikar, Irak Türkmenlerinden bahsederken *onulmak*'la ilgili olarak şunları söylemektedir:

Bölgede korunmuş eski kelimelerden biri de onulmak fiilidir. Eski Anadolu Türkçesinde onmalık (o-UL½ĖĖ), onmadığımız (eL□ ĖœUL½ĖĖ) biçiminde kalın sıradan ekler aldığına bakarak biz, bu fiili öteden beri kalın ünlülerle okumuş ve yazmışsınız. Cumhuriyet döneminde canlandırılmış olan bu fiili, "iyileşmek, şifa bulmak" anlamında -il edilgen ekiyle Türkmen ağızlarında önülmek biçiminde bulmaktayız. Türkiye'de de sık söylenen ve bestelenmiş olan Kerkük yöresine ait dörtlükte söz konusu fiil şöyle geçiyor:*

Kâr etmez ahım

Sen gülizara.

Önülmez işler güzelim,

Dilde bu yara. (Zülfikar 2005: 317)

Fiil, Gagavuz Türkçesinde de kullanılmaktadır:
Onmadık adam. (Talihsiz adam) (Gaydarci vd. 1991: 186)

Halk Şiirindeki Durum

Onmak, Yunus Emre, Karacaoğlan, Pir Sultan Abdal, Koroğlu, Âşık Veysel ve Erzurumlu Emrah gibi halk şairlerimizin şiirlerinde, özellikle *onulmak* biçiminde ve bağır, dert, çare, yara, aşk sözcükleriyle birlikte kullanılmıştır:

Ölmeklik dirlik ola ölümsüz dirlik bula
Başlu gönül onula merhemi sen olasin
Yunus Emre-Divan (Tatçı 2005: 245)

Yavu kıldım ben yoldaşı onulmaz, bagrumun başı
Gözlerümün kanlu yaşı ırmag olup çağlar mısın
Yunus Emre-Divan (Tatçı 2005: 250)

Dost urdı yürege yare yaram onulmaz ne çâre
Şu gönlüm düşdügi yire elüm irmez döndürmege
Yunus Emre-Divan (Tatçı 2005: 287)

Ögüt gerekise sabırdan işit
Onayım dirisen sabrı pişe it
Yunus Emre-Risaletü'n-Nushiyye (Tatçı 2005: 367)

Bir acep onulmaz derdim var idi
Derde derman buldum, Elhamdü-lillah
Vâsıl oldum Muhammed Mustafa 'ya
Ağlar iken güldüm, Elhamdü-lillah
Yunus Emre (Öztelli 2004: 138)

Arada olmasın nâşi
Onulmaz bağrımın başı
Gözlerimin kanlı yaşı
Aka geldi aka gider
Yunus Emre (Öztelli 2004: 334)

Karac'oğlan der ki: Gidelim yâra,
Yüreğime saldın onulmaz yara,
Baktım ak gerdana ben sıra sıra
Açılmış yanakta gül, yavaş yavaş.

Karacaoğlan (Cunbur 1973: 85)

*Ne çekerse dertli sinem dađ olmaz
Günler gelir geçer ömür çođ olmaz
Neşterlidir yaralarım **onulmaz**
Göđerdi çevresi karalandı gel*
Pir Sultan Abdal (Öztelli 1971: 220)

*Gönül uğradı bir derde
Onulmaz aşkım var serde
Körođlu der sizin yerde
Aşık kadri bilinmez mi*
Körođlu (Yağcı 2000: 105)

*Körođlu der, giden gelmez
Bir yaram vardır **onulmaz**
Attan, civandan ayrılmaz
Ben gönlümü bilmez miyim*
Körođlu (Yağcı 2000: 158)

*İlgıt ilgıt yeller eser seherde
Yâr beni düşürdü **onulmaz** derde
Yâr ile buluşsak bir تنها yerde
Duyar irakipler söz olur gider*
Âşık Veysel (Şatıroğlu 1973: 45)

*Nesin methedeyim bir kaşı kara
Sen sîneme açtın **unulmaz** yara
Dünya tabib gelse derdime çâre
Derdimin dermanı Lokman'a kalsın*
Erzurumlu Emrah (Ural 2000: 111)

*Felek çakmağını üstüme çaktı
Beni bir **unulmaz** derde bıraktı
Vücudum şehrinin odlara yaktı
Yandım ateşine su leyli leyli*
Erzurumlu Emrah (Ural 2000: 75)

*Ne onmamış kulumuşum dünyada
Akşam oldu allı turnam dön geri
Anonim Türkü- Keskin Yöresi¹⁹*

Türkiye Türkçesindeki Durum

Türkiye Türkçesi yazı dilinde *onmak*'ın kullanımına dair tespit ettiğimiz örnekleri aşağıda veriyoruz:

Parıltı

*Âteş gibi bir nehr akıyordu
Rûhumla o rûhun arasından,
Bahsetti derinden ona hâlim
Aşkın bu **onulmaz** yarısından.*

Ahmet Haşim (Enginün 2004: 87)

Koca Mustâpaşa

*Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaradan.
Bahseder gerçi duyanlar bir **onulmaz** yaradan;
Derler: İnsanda derin bir yaradır köksüzlük;
Budur âlemde hudutsuz ve hazin öksüzlük.*

Yahya Kemal Beyatlı (Kemal 2003: 37)

Sakın Kesme

*Ey hemşehri! Sakın kesme, yaş ağaca balta vuran el **unmaz**.
Na kütükler!.. Nice yıldır, hiç birine kervan gelmez, kuş konmaz;
Bunları kes, o baltanla çürümüş ağaçları yere ser.*

Mehmet Emin Yurdakul (Yurdakul 1969: 95)

Karaman'a Davet

*Bir de gönül ehline sor burayı,
Bilen mekik dokur açmaz arayı
Merhem çalıp, nice **onmaz** yarayı
Saranların diyarındır Karaman.*

Bekir Sıtkı Erdoğan²⁰

Hemingway'in Bir Hikâyesinden Çağrışımlarla

Neden, neden sönüp gider bir aşk

¹⁹ <http://w3.gazi.edu.tr/web/giyaytas/Turna.htm> (17.02.2007)

²⁰ http://www.larende.com/site/1_1.asp?dsy_id=16659&mg=0 (17.02.2007)

Acının silinmez tortusunu bırakarak
Onulmazca inciterek yürekleri
Ataol Behramoğlu²¹

İnci Dakikaları

Ben bir yabancı bugünün kokusunu alıyorum
*Bu kokuyu alıyorsam **onulmaz** kıskançlık yaramdandır*

...

Sezai Karakoç²²

Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine

Güneşi bahardan koparıp
*Aşkın bu en **onulmazından** koparıp*
Bir tuz bulutu gibi
Savuran yüreğime
Ah uzatma dünya sürgünümü benim
Sezai Karakoç²³

SONUÇ

Cumhuriyet döneminde Türkçe, dört koldan yeni sözcükler kazanmıştır:

1. Halk ağzından ortak yazı diline aktarılan sözcükler.
2. Eski metinlerden taranıp yeniden canlandırılan sözcükler.
3. Türkçe köklerden Türkçe eklerle türetilen sözcükler
4. Birleştirme yoluyla yapılan sözcükler (Dilçin 1974: 99)

Onmak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eski metinlerden taranıp yeniden canlandırılan ve günümüzde özellikle *onulmak* biçiminde şiir dilinde yaşayan sözcüklerden biridir. Böyle fiillerin canlandırılmasının ve bunların üzerinde durulmasının sağladığı yarar, türevlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmasıdır. Bu itibarla, *onmak*'ın *onağan* (mutlu), *ongu* (kâr), *onu* (kurtuluş, selamet), *onuk* (sevgili, aziz), *onumsuz* (iyileşmez), *onus* (bereket) biçimindeki türevleri *Türkçe Sözlük*'e bir katkı olarak düşünülebilir.

Ayrıca bu noktada Türk diliyle ilgilenen araştırmacılara düşen görev, böyle unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş sözcükleri çeşitli bildiri ve

²¹ <http://ismailkorpe.wordpress.com/tag/ataol-behramoglu/> (17.02.2007)

²² <http://www.siraze.net/antoloji/sezaikarakoc/incidakika.htm> (17.02.2007)

²³ http://www.antoloji.com/siir/siir/siir_SQL.asp?sair=129&siir=4600 (17.02.2007)

makalelerde işlemek, gündeme getirmektir. Şair ve yazarlarımıza düşen ise bu sözcükleri eserlerinde kullanarak bunların yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktır.

KAYNAKLAR

- AKKUŞ, Muzaffer (1995), *Kitab-ı Gunya*, Ankara: TDK Yayınları.
- AKSOY, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- ARAT, Reşid Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (1992), *Atebetü'l-Hakayık*, Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, Besim (1992a), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercemesi*, cilt I, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (1992b), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercemesi*, cilt III, Ankara: TDK Yayınları.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1994a), *Anadolu Ağızlarından Toplamalar, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde, İlbaylıkları, Ağızları, Kalaycı Argosu ve Geygelli Yürüklerinin Gizli Dili*, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (1994b), *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, Ankara: TDK Yayınları.
- CANPOLAT, Mustafa (1995), *Ömer Bin Mezîd, Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*, Ankara: TDK Yayınları.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- CUNBUR, Müjgân (1973), *Karacaoğlan, Şiirler*, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed vd. (1981), *Hayretî, Dîvan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (1991), *Süheyl ü Nev-Bahâr*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

_____ (1974), “Cumhuriyet Döneminde Yeniden Canlandırılan Türkçe Sözcükler”, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı, s. 99-103, Ankara: DTCF Yayınları.

DOĞAN, Mehmet (2005), *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar Yayınları.

ENGİNÜN, İnci vd. (2004), *Ahmet Haşim Bütün Şiirleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ERGİN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yayınları.

GAYDARCI, G. A. vd. (1991) *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Rusçadan aktaranlar: İsmail Kaynak, Mecit Doğru, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

HANÇERLIOĞLU, Orhan (1995), *Türk Dili Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KARA, Mehmet (2001), *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAHAN, Leylâ (1994), *Erzurumlu Darir, Kıssa-i Yusuf*, Ankara: TDK Yayınları.

KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk*, Ankara: TDK Yayınları.

KEMAL, Yahya (2003), *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KIRKKILIÇ, Ahmet (1999), *Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, Lehçetü'l-Lügat*, Ankara: TDK Yayınları.

KUNOS, Ignaz (1902), *Sejx Sulejman Efendi's Cagataj-Osmanisches Wörterbuch*, Budapest: A Magyar Neprajzi Tarsasag Keleti Szakostalyanak Kiadyanyal Publications de la Section Orientale de la Societe Ethnographique Kongroise.

KURBAN, İklil (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

MEB (1996), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük 3, L-R*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ÖZKAN, Mustafa (1990), *Cinânî, Cilâü'l-Kulûb*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1956), *Ata Sözleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

ÖZTELLİ, Cahit (1971), *Pir Sultan Abdal, Bütün Şiirleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

- _____ (2004), *Yunus Emre, Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1994), *Öz Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- _____ (1995), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sami, Şemseddin (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ŞATIROĞLU, Âşık Veysel (1973), *Dostlar Beni Hatırlasın*, Düzenleyen: Ümit Yaşar Oğuzcan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TATÇI, Mustafa (2005), *Yûnus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- TDK (1996), *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü V, O-T*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (1993a), *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü IX, L-R*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (1993b), *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, EK-I*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDTC (1934), *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları, Tarama Dergisi, Türkçeden Osmanlıcaya İndeks*, İstanbul: TDTC Yayınları.
- TEKİN, Talat vd. (1995), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1979), *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: Umur Yayınları.
- TOPARLI, Recep (2000), *Ahmet Vefik Paşa, Lehce-i Osmânî*, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ vd. (2004), *Raif Necdet Kestelli, Resimli Türkçe Kamus*, Ankara: TDK Yayınları.
- URAL, Orhan (2000), *Erzurumlu Emrah, Hayatı, Şiirleri*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- YAĞCI, Öner (2000), *Koroğlu, Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Gün Yayıncılık.

- YAVUZARSLAN, Paşa (2002), *Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî, Münebbihü'r-Râkidîn (Uyurları Uyandırıcı)*, Ankara: TDK Yayınları.
- YUDAHİN, K. K. (1994), *Kırgız Sözlüğü, cilt II (K-Z)*, Çev. Abdullah Taymas, Ankara: TDK Yayınları.
- YURDAKUL, Mehmet Emin (1969), *Türk Sazı, Yaralar ve Sargılar*, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- YURTBAŞI, Metin (1993), *A Dictionary of Turkish Proverbs*, Ankara: Turkish Daily News Publication.
- YÜCE, Nuri (1993), *Mukaddimetü'l-Edeb*, Ankara: TDK Yayınları.
- ZÜLFİKAR, Hamza (2005), “Doğru Yazalım Doğru Konuşalım”, *Türk Dili*, S. 640: s. 313-323.